

Szeged jövőképe(i)?

MÉSZÁROS REZSŐ*

Régióközpont? Euró régió-központ? A Balkán kapuja? Többnyire üres szavak, hiszen még a régióközpont sincs deklarálva, mint közigazgatás-hierarchiai szint. A tudomány, az oktatás, a kultúra, a magas szintű gyógyászat városa, sőt újabban biopolisz? Tulajdonképpen evidenciák egy olyan városban, ahol világhírű akadémiai kutatóintézetek és egyetem működik. Ezek a jövőképek valójában lehetséges kitérés pontok és azt jelzik, hogy Szeged számára nem elegendő perspektíva megyeszékhelynek lenni, vagy „csupán” – ha létrejön – magyar régióközpontnak lenni. De fogadjuk el, hogy már van régiónk, van régióközpontunk is. Meggyőződésem, hogy a régióközpont-szerepkör nemzetközi funkciók nélkül manapság már erőtlen. Érdemes tehát elemezni és értékelni az ezzel kapcsolatos adottságokat, hazai és tágabb körülményeket.

Történeti előzmények

Szeged város létrejöttét és létét helyi és helyzeti energiák (folyók, országhatár menti helyzet) határozták meg. Feltételezhető, hogy a jövőben is szerepe lesz a város sorának alakulásában a földrajzi, politikai földrajzi helyzetnek, a természeti-környezeti adottságoknak, valamint a központi szerepkörnek. Ezt a feltételezést megerősíti a város története, amelyen meghatározó jellemvonásként végigvonul a nagyobb térségre ható központi (mai szóval élve regionális) szerepkör.

Szegedet már a 12. században a regionális szerepkört megjelenítő kereskedelmi funkció (sólerakóhely) emelte ki a többi település közül. De földrajzi helyzete révén, a déli határvidéken, védelmi szerepet is betöltött. Korán, 1246-ban városi rangot kapott, majd 1498-ban elérte a magasabb hierarchiai szintet, a szabad királyi városi rangot, miközben az európai szellemi áramlat részévé vált és országos közéleti események színhelye volt (királyi hadak gyülekező helye, nemzetközi tárgyalások, országgyűlés színhelye) és tartósan őrizte nemzetközi kereskedelmi központ szerepét (Itáliába induló marhakereskedelem, borexport Bécsbe, Regensburgba, Gdanskba). Feltehetően földrajzi helyzetének is köszönhető, hogy a török megszállás alatt fejlődni volt képes és megerősítette kereskedelmi központ funkcióját. Ez a szerepkör bővült az 1700-as években egy újabb, regionális hatókörű, az egész Délvidékre kisugárzó funkcióval; az oktatással. A regionális funkciók életképességét nagymértékben segítette a város közlekedés-földrajzi helyzetének jelentős javulása a 19. században.

A 19. század eleji reformkori általános fejlődés szegedre is hatással volt. Tovább folytatódott a betelepülés, s igen figyelemre méltó, hogy ez időben a betelepülők között jelentős számú kisiparos volt. Erre az időszakra esik a Tisza szabályozásának megindulása, majd az 1850-es évek közepétől a vasúti és közúti közlekedés tervszerű fejlesztése. Vasúti híd épült, és 1857-ben megindult a forgalom Temesvár felé is. 1864-ben megnyitották az alföld-fiumei vasútvonalat, amely Szegedet Szabadka és

---

* akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

Nagyvárad felé kötötte össze az ország távolabbi részeivel, később, pedig Fiumével (Rijeka), vagyis a tengerrel. Mindez javított a város közlekedés-földrajzi helyzetének minőségét és erősítette központi szerepkörét.

Az első világháborút követő államhatár-módosítás kedvezőtlenül tette Szeged helyzetét. A város elvesztette déli vonzásterületének nagy részét és közlekedés-földrajzi helyzetének minősége is romlott. Ezek a körülmények ugyan lassították a város fejlődését, de másrésről a regionális szerepkört számos új impulzus erősítette, amely a város belső fejlődésére is nagy hatással volt: 1921-ben Szegedre költözött a Kolozsvári Egyetem, 1923-ban ide tette át székhelyét Temesvárról a Csanádi püspök, 1928-ban Budapestről költözött a városba a polgári iskolai tanárképző főiskola, 1931-ben a külföld érdeklődését is felkeltő szabadtéri játékokat rendeztek a Dóm téren.

A déli területek elvesztése új vonzáskörzet kialakítására kényszerítette a várost. Ekkor kezdődött formálódni az új országterület dél-alföldi részére kiterjedő vonzásterület.

A város fejlődése a második világháború után sem volt egyenletes. Továbbra is hátrányos helyzetben volt, mert a várost elkerülte az iparosítás első hulláma, a feszült politikai viszony Jugoszláviával kifejezetten fékezte a város fejlődését, térbeli hatókörében bővülését. Ekkor a határ menti helyzet kifejezetten előnytelen volt.

A fejlődés nagyobb lendületet a 60-as években vett. A város megyeszékhely lett, fejlődött gazdasága, felerősödtek nemzetközi funkciói. Elismert oktatási, kutatási, kulturális és egészségügyi központtá vált. De a nemzetközi szerepkör gyorsabb fejlődéséhez nem volt kellően kiépített intézményrendszer, erőtlen volt a várospolitika is e tekintetben.

Nyugat-Európai közép-és kisvárosfejlődési tendenciák

A 20. század második felében Európa nyugati részének fejlődésében három fő vonulat vált meghatározóvá: az egységes európai identitás és európai tér megteremtésére irányuló törekvés (az Európai Unió létrehozása); a belső területi fejlődés gyakran országhatárokat átlépő, alapvetően gazdasági célokat szolgáló kategóriájának, a régióknak általános megjelenése és szerepének felértékelődése, valamint a különböző szervezetek, intézmények és települések egymás közötti kapcsolatai új formáinak, a nemzetközi hálózatoknak a kialakulása.

Az új regionális téregységekben a központok új funkciórendszert voltak képesek kialakítani. Elemzés készült a tagországok, valamint Ausztria és Svájc 200 000 főnél népesebb városairól, amely azt vizsgálta, hogy milyen mértékben felelnek meg a városok azoknak a kritériumoknak, amellyel kifejezhető a városok nemzetközi tekintélye és dinamizmusa. Természetesen a rangsor elején a nagy európai fővárosok és a fejlett gazdasági alközpontok helyezkednek el (Marseille, Barcelona, Milánó). De ezt követően már azok a városok találhatók a rangsorban, amelyek az új európai fejlődés régióközpontjaiként jelentek meg (Utrecht, Augsburg, Graz, Bologna). A többi város aszerint helyezkedik el ebben a hierarchiában, ahogyan részt vesz a termelés és fogyasztás nemzetközi rendszerében. Az a tapasztalat, hogy azok a pozíciók, amelyek az egyes városoknak a gazdasági átszervezése, funkcionális bővülése, vagy azok nemzetközivé válása során létrejönnek, meghatározóak a jövőt illetően. Ez a körülmény jelentősen érinti a várospolitika lényegét is. A várospolitika hagyományos értelmezésében ugyanis dön-

tően a helyi fejlődés és újraelosztás szabályozását tartalmazza. Vagyis egy „belső” politikáról van szó; a szűkebb és tágabb környezet legfeljebb a városban megtermelt áruk és szolgáltatások szempontjából fontos. Tehát a városon kívüli térségeket úgy szemléli, mint a helyi alapok egyfajta pótlólagos erőforrását (pl.: munkaerő, fogyasztás stb.). Az új szemléletű várospolitikára viszont arra az alaptényezőre épül, hogy a globális rendszerektől való függés következtében előtérbe kerülnek a külső kapcsolatok szempontjai alapvetően azért, mert az új funkcionális hálózatok különféle rendszerei adják az új viszonyítási alapot. Ez a viszonyrendszer természetesen a régió belüli és a régiók közötti kapcsolatok tartalmára, működési mechanizmusára is hatással van. Vagyis az európai középvárosok sorsát is alapvetően az alakítja, hogy képesek-e bekapcsolódni a nemzetközi termelési és fogyasztási rendszerbe. Ez a körülmény Szeged jövője szempontjából is igen fontos lehet.

Nyugat-Európában tendenciaként értékelhető, hogy ha közepes nagyságú városok és a nagyvárosi agglomerációktól távolabb eső, inkább falusi térségekben elhelyezkedő helyi centrumok fejlődése felgyorsult. De ez a gyorsnak nevezhető fejlődési ütem heterogén és nagymértékben függ az adott város földrajzi elhelyezkedésétől, az infrastruktúrális hálózatok bekapcsoltságától és még számos egyéb tényezőtől. Általánosítható azonban, hogy a vidéki térségek szolgáltatási centrumai egyre gyorsabban fejlődnek, azért mert a városhálózat nagyobb elemeinél kedvező környezeti adottságokkal rendelkeznek, jelentős vonzó hatást fejtenek ki a kívülről jövő beruházók felé. Többségük a népesség bevándorlása miatt is növekedést mutatnak.

Úgy tűnik, hogy a kisebb városok azáltal tudnak fejlődési erőforrásokhoz jutni, ha egymás között megosztják a munkaerőpiacot, ha valamilyen igen jelentős nagyvárosi régió gyűrűjében helyezkednek el. Hasonlóan fejlődési lehetőséget kölcsönöz a városoknak, ha jelentős európai közlekedési folyosók közelében vannak. Néhány esetben sikeres várospolitikai törekvések is elősegítették a kisvárosok fejlődését, de nagyobb részük inkább spontán módon és nem tudatos beavatkozások eredményeként fejlődött. Az mindenesetre megfigyelhető, hogy a jelentős tömegközlekedési vonalak mentén elhelyezkedő városok mutatják a legstabilabb fejlődési dinamikát. Egyes országokban ennek tudatos elősegítését az országos városfejlesztési politika egyik fontos elemének tekintik.

Némiképp meglepő, hogy a főbb közlekedési vonalaktól távol eső, viszonylag elszigetelt közepes nagyságú városok is figyelemreméltó fejlődést mutatnak. Ez több okra is visszavezethető. Egyik ok, ha a város jól prosperáló régióban helyezkedik el, de felgyorsíthatja a városfejlődést az is, ha valami élenjáró vagy speciális szolgáltatási tevékenységeket tud a város felmutatni (pl.: az oktatásban, az egészségügyi ellátásban stb.). Igen sok esetben a történelmileg kialakult társadalmi-kulturális tényezők is a fejlődés motorjai lehetnek (pl.: Olaszországban).

Az viszont nem kétséges, hogy a korábbi telepítési tényezők (pl.: nyersanyag-lelőhelyek, hajózható vizek) szinte teljesen elveszítik jelentőségüket, és új növekedési tényezők veszik át szerepüket, mint pl.: pénzügyi vagy üzleti szolgáltatások, üdülőturizmus, a jó megközelíthetőség és a jó környezetminőség, a színvonalas városi atmoszféra.

A városhálózat jövőjét tekintve biztos, hogy a városok a globális piacon a versenyt nem kerülhetik el. Az Európai Uniónak azonban mindenképpen jelentős szerepe lesz abban, hogy a rendelkezésre álló erőforrásaival az optimális megoldások irányába kísérelje meg a fejlődési folyamatokat befolyásolni. Európa jövője szem-

pontjából az a döntő kérdés, hogy vajon sikerül-e a területfejlesztés stratégiáknak a strukturális alapok felhasználását hatékonyan befolyásolnia.

Figyelmet érdemel azonban az a körülmény is, hogy az európai regionális politika újrafogalmazását sürgeti a szakértők egy része azért, mert a világkereskedelem liberalizációja tovább szélesedik, a gazdasági-társadalmi szerkezetváltásban az állam szabályozó szerepe mérséklődik és ezzel párhuzamosan erősödik a nemzetközi gazdasági integrációs szervezetek befolyása. Mindez megváltoztatja a nemzeti, hagyományos munka- és életritmust, átformálja a társadalom történetileg kialakult térkapcsolatait és alig érzékeny a kialakult, vagy éppen kijelölt régióalakzatok határait. Lehetséges, hogy át kell értékelnünk megszokott térfogalmainkat?! Lehetséges, hogy más tartalmat kell adni az országnak, mint térnek, a megyének, a tájnak? Lehetséges, hogy nem kellene olyannyira abszolutizálni a kistérséget?!

Bizonyos, hogy megnő a térségek közötti innovációs verseny, minek következtében azok a városok kerülnek jobb helyzetbe, amelyek a nemzetközi együttműködésen alapuló termelési ciklus és folyamat lerövidítésében kedvező adottságokkal rendelkeznek. Az a tapasztalat, hogy a termelés nemzetközivé válása, a piac globalizálódása és az általános technikai és informatikai fejlődés előtérbe helyezi az idő szerepét a versenyhelyzet megítélésében. Ezért azok a városok lesznek jobb versenyhelyzetben, amelyek rugalmasak és gazdaságosak az időfelhasználásban és ehhez a szükséges infrastruktúra is rendelkezésükre áll. A multinacionális vállalatok már hosszabb idő óta ún. időzónákkal operálnak. A városokat különböző időzónába sorolják és az értékelés szempontjai között meghatározó szerepet játszik az elérhetőség időtartama.

Mi a jó válasz ezekre a kihívásokra?

Több jó válasz lehetséges. Az egyik a város nemzetközi szerepkörének erősítése. A 90-es évek folyamatai jól jelzik, hogy Szeged jövőbeni regionális funkciórendszerében nem a hagyományos dél-alföldi-központ szerepkör lesz a meghatározó, hanem egy olyan regionális kapcsolatrendszer, amely remélhetőleg olyan központi szerepkört hordoz, amelyben a kapcsolatok többsége a határokon is átnyúlik, és így egy tág nemzetközi térben él. Ez nevezhető euróregionális kapcsolatrendszernek. Remélhetőleg ez a térfejlődési lehetőség a hazai magántőke és a nemzetközi működő tőke számára is még mindig érdekes lehet.

Ezt a térfejlődési irányt azért érdemes hangsúlyozni, mert több jel utal arra, hogy a három megyére kiterjedő dél-alföldi régió megszűnik karakteres régióvá lenni, valószínűsíthető, hogy az észak-nyugati sáv (Kecskeméttel együtt) leválik és a központ régióhoz kapcsolódik. Ebben a térszerveződési átalakulásban már most is Szeged „hagyományos” nagytérségi kapcsolatrendszere versenyhelyzetbe kerül. Úgy is mondhatjuk, hogy ez térbeli versenyt jelent Szeged számára. A város egyes hagyományos regionális funkcióinak monopolhelyzete már gyengült. Fennáll a regionális szerepkör elerőtlenedésének veszélye is. Ezt jelzi, hogy számos központi funkciót, intézményt, pályázati lehetőséget már elveszített a város. Ez a körülmény rendkívül fontos várospolitikai tartalmat, hosszú távú koncepcionális összefüggéseket hordoz, hiszen éppen ezek a nagytérségű funkciók adták a város magas hierarchiai szintjét. Ezért elkerülhetetlen kijelölni azon új funkciók körét, amelyek a város távlati fejlődését leginkább meghatározhatják.

A nemzetközi város szerepkör kiépítése azonban túlságosan lassú, az intézményrendszer hiányos. A város külkapcsolatait külsőségek uralják, a külkapcsolatok belső (városon belüli) kommunikációja rossz. Miközben Szeged nemzetközi ismertsége a tudomány, a felsőoktatás, a kultúra és néhány gazdasági termék (sajnos egyre kevesebb a város iparának hanyatlása miatt) kiváló. Szeged külföldi politikai rangja is az utóbbi időben megnőtt: Szegedi béke folyamat, a szegedi Biztonság Politikai Központ délkelet-európai kurzusai, a Román Köztársaság Főkonzulátusának megnyitása, Olasz, Osztrák, Török Köztársaság tiszteletbeli konzuljának kinevezése Szegedre.

Ha elfogadjuk a fentebb vázolt jövőképet, akkor – első lépésként – azt kell vizsgálni, hogy a jelenlegi Szeged milyen mértékben alkalmas egy ilyen fejlődési pálya befutására. Vagyis arról kell dönteni, hogy a város eddigi fejlődése, jelenlegi funkcionális, morfológiai és ellátottsági állapota alapja lehet-e egy továbbfejlődésnek, vagy a jövőkép elérése egy merőben új fejlődési pálya elindítását követeli meg.

Nézzük tehát meg, hogy vázolt jövőkép szempontjából Szeged ma hogyan jellemezhető:

- a város földrajzi helyzete az európai térfejlődési összefüggésrendszerben kiváló (három határ találkozási pontja közelében fekszik),
- Szeged a régió legnagyobb városa, több évszázados központi szerepkörrel rendelkezik,
- a város közvetlen környezetében található a magyarság legfontosabb történelmi emlékhelye (Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark), amely a világ magyarsága találkozóhelyévé fejleszthető, miáltal rendkívül fontos nemzetközi háttérű idegenforgalmi szerepkör alakítható ki,
- Szeged ma a tudomány, a felsőoktatás és a kultúra központja, amely egyaránt hordoz lokális, regionális és nemzetközi funkciókat,
- a város különleges emberi léptékű és atmoszférájú település, amelynek európai összevetésben is kiemelkedő eleme a belterület struktúrája, a belváros arculata és légköre, a természeti adottságok és a belvárosi egyetem,
- Szeged központja (csomópontja)
  - egyes nemzetközi rangú gazdasági tevékenységnek és speciális szolgáltatásoknak,
  - az emberek és termékek találkozásának – köszönhetően a bővülő közlekedési és kereskedelmi kapu szerepkörnek, a vásár, a kiállítás és konferencia tevékenységnek, a már nemzetközi elemeket is tartalmazó politikai, vallási és intézményei eseményeknek,
  - a multietnikai és multikulturális jelenlét lehetőségének.

Nagy biztonsággal megállapítható tehát, hogy ez a funkciórendszer és állapot a továbbfejlődés megbízható alapja, vagyis a fejlesztés szerves folytatása lehet az eddigi fejlődési folyamatnak.

Ahhoz azonban, hogy a jövőkép megvalósítását szolgáló programok rendszerbe foglalhatók legyenek, szükséges a jövőkép meghatározó részeleleit is világosan látni. Ezek valójában kívánalmak, de teljesülésük nélkül a jövőkép torzra válik, illetve elveszti szegedi jellegét:

- *fokozódjék a munkahelyteremtés és a jövedelemtermelő képesség.* Ez lehet a város gazdaságpolitikájának célja, amelyet az önkormányzat alapvetően vállalkozásfejlesztéssel kíván elérni. A jövőkép megvalósulásának ez a legfonto-

sabb feltétele. A jövedelemtermelő képesség növelésével függ össze az a kérdés, hogy milyen mértékben legyen vállalkozó az önkormányzat. Annak ellenére, hogy a hazai szakvélemények általában ellenzik az önkormányzatok vállalkozói tevékenységét, mégis megfontolásra ajánlható a nyugat-európai tendencia, amely inkább azt mutatja, hogy a városok (természetesen nem a hivatali apparátus) egyre inkább vállalkozói jelleggel, a piac szereplőjeként vesznek részt a piaci folyamatokban. A vállalkozói szerep erősödésének két oka van. Az egyik a foglalkoztatási problémakörrel függ össze. Célja a foglalkoztatás bővítése. Ezt általában úgy éri el, hogy mérsékli a magánvállalkozások működési költségeit: olcsó ingatlanokat, reális áron infrastruktúra ellátás ad, valamint adó- és foglalkoztatási kedvezményeket biztosít. Néha közvetlenebb piaci szereplést is vállalnak a városok a technológia transzferbe, vagy üzleti, innovációs központokba való belépéssel. E politika sikere a foglalkoztatás bővülésével és az új munkahelyek létesítésének költséghatékonyságával mérhető. A másik ok a város hosszú távú céljainak megvalósításával függ össze. Bizonyos lassan megtérülő beruházások, amelyek nélkülözhetetlenek a cél eléréséhez (oktatás-, infrastruktúra-, ellátásfejlesztés) nem tehetők ki teljes mértékben külső piaci mechanizmusoknak. érdemes azokat saját erővel is biztosítani,

- *Szeged legyen vezető város az életkörnyezet minőségében* (parkok, szobrok, közvilágítás, speciális világítás, közlekedés, köztisztaság, közbiztonság),
- *legyen része a jelen és a közeli jövő európai áramlási és térfejlődési folyamatnak* (autópálya, gyorsforgalmi út, regionális repülőtér, folyami kikötő, vasúti tranzitkapcsolat, informatikai csomópont, széleskörű és érdemi nemzetközi kapcsolatrendszer),
- *kapcsolja össze hazai régióközponti szerepkörének fejlesztését az interregionális együttműködés szükségleteivel* (európai intézmények irodáinak letelepítése, európai programok megvalósulási pontja, folyamatosan működő kapcsolat kialakítása az európai döntési szervezetekkel),
- *mielőbb működtesse a határmenti központi településekre jellemző funkciókat* (másodlagos kapuváros, logisztikai központ, üzleti, tudományos, kulturális szolgáltató központ, nemzetközi vásár-és termékiállítás központ, interregionális és európai információs központ),
- *ne növelje jelentős mértékben méretét és népességszámát* (tartsa egyensúlyban a fizikai élettér és az eltartóképesség összefüggését, fordítson fokozott figyelmet a szuburbán övezet fejlesztésére). Nyitottá azáltal válják, hogy bővíti és rendszeresen működteti a közvetlen környezetében lévő településekkel kapcsolatrendszerét. Ennek érdekében az adott településekkel közösen alakítsa ki a szegedi kistérség fejlesztési koncepcióját.

Tehát, ha a város érdemben be akar kapcsolódni a nemzetközi fogyasztás és elosztás rendszerébe, vagyis a maga helyén az európai városhálózatba, akkor teljesítenie kell (meg kell teremtenie) a nemzetközi középváros követelményeit. Elengedhetetlen feltétel, hogy a város közúton és légiúton az átlagos európai normák szerint megközelíthető legyen. Így remény van arra, hogy Szeged sikeres nemzetközi funkciókkal rendelkező európai középváros legyen.